

tulasse,» scribit Eusebius, lib. IV, cap. xiv. S. Cyprianus, spiculatori qui sibi caput erat amputatum, iussit dari 23 aureos, teste Pontio in ejus Vita. Hoc est quod jubet Christus: « Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persecutoribus et calumniantibus vos,» *Math. v, 44.* Ad idque causam: « Ut sitis filii Patris vestri qui in caelis est. » Nam, ut ait S. Leo, *serm. De omnibus Sanctis*: « Misericordem te misericordia, justum vult te esse justitia, ut in creatura sua creator appareat, et in speculo cordis humani per lineas imitationis expressa Dei imago resplendeat. »

Rursum, pro benefacta accipe, cum Syro, quælibet bona opera et virtutum exercitia (1). Unde (Eucemianus accipit humilitatem. « Quo pacto, inquit, commendare seipsum Deo quispiam debet? In benefaciendo videlicet, id est, in humilitate, ut non gloriatur et effretur se ob ea quæ patitur, sed quanto majora videtur pati, tanto inultiorum se existimet, et semper illud subjungat ac dicat: Justus es in omnibus que fecisti nobis. »

Docet ergo S. Petrus Christianum debere benefacere, non tantum in vita, sed et in morte, ut tota vita Christiani usque ad mortem inclusive sit continua actio et bonorum operum exercitium, ut tandem bene operetur, quamdiu sperat et spirat. Dicebat Vespasianus Imperator stando moriens: « Imperatorem decet stantem mori; » at Christianum « patientem et laborantem mori, nimirum militibus Christi non ante vitam stipendia finiuntur: cum consummaverint, tunc incipiunt; sola mors missionem dat eis: unica sedes emeritorum est cælum. »

Rursum Christiano non sufficit in tribulatione pati et exercere patientiam, sed eam ornare et cumulare debet beneficentia, aliisque virtutibus, ut ex spinis tribulationum et rosis honorum operum alternando coronam suam plectat, ac sibi eyeladem celestem ex argento patientiæ et auro charitatis contextat, atque Christum imiletur, qui crucifixus et moriens vestes suas tradidit tortoribus, latronem paradiso, Joannem matri, animas patrum cælo, omnes homines Deo. Tota ergo vita Christi fuit continua malorum passio et bonorum actio. Talis sit et Christiani. Dicebat ille: « Romanum est fortia agere; » at « Christianum est fortia tam agere quam pati. »

Insuper sicut inter spinas vigent et efflorescunt rose, a spinis vero separate et collectæ emoriuntur: ita fidelis inter cruces viget et efflorescit bonis operibus, a crucibus vero separatus et liber marcescit, torpescit, emoritur. Ita S. Petrus post Christum Christiani agminis ductor, in carcere Mamertino, vicinus mortis S. Processum et Martinum cum aliis quadraginta quinque ad Christum convertit et baptizavit.

Ita S. Stephanus non cessavit concionari et con-

(1) Ut sensus sit, neque in bene agendo defatigetur.

vincere Judæos, donec lapidibus oppilatum est os ejus sacrum et angelicum.

Ita S. Paulus ductus ad martyrium suos milites et torlores convertit; et in carcere non cessavit fidem Christi prædicando voce, et manu scribendis epistolas, propagare, donec illi caput abscissum est.

Ita S. Andreas affixus cruci, in eaque biduum vivus pendens, Christi fidem prædicare nunquam intermisit, donec ad eum migravit, cujus mortis similitudinem concupierat, inquit presbyter, Achabæ, oculati testes in ejus Actis.

Ita S. Cyprianus jam a preside captus mortique vicinus, totus erat in suorum exhortatione, doctrina, corroboratione, adeoque singulis propria dabat vitæ documenta, idque usque ad ultimum spiritum. Videlicet, ait Pontius in ejus Vita, « tanta illi fuit cupido sermonis, ut optaret sic sibi passionis vota contingere, ut, dum de Deo loquitur, in ipso sermonis opere necaretur, et hi erant quotidiani actus destinati ad placem Deo hostiam. » Et S. Augustinus, *serm. De S. Cypriano*: « Vicina, ait, corporis morte non moriebatur in animo pastoris vigilantia pastoralis, et cura tuendi gregis usque ad extremum vitæ hujus diem mente sobria tenebatur. Nec exultabat ab animo diligentiam fidelissimi dispensatoris manus jam proxima cruenti carnificis. Ita se Martyrem cogitabat futurum, ut esse non oblivisceretur Episcopus. Amabat quippe cum qui Petro dixerat: Amas me? pasce oves meas. Et pascebat oves ejus, pro quibus sanguinem fundere illum imitans properabat. Custodiri puellas præcepit, sciens se non solum habere simplicem dominum, sed et versipellem adversarium. Itaque adversus leonem aperte frementem in confessione virile pectus armabat; adversus insidiantem lupum in gregem, sexum feminum muniebat. Utinam idem mihi idem Deus largiatur! »

Ita S. Ambrosius commentationi *Psal. XLIII* immortalis est. Audi Paulinum in ejus Vita, quam scripsit ad S. Augustinum: « Ante paucos dies quam lectulo detineretur, cum quadragesimorum tertium psalmum dictaret, me et expiciente et vidente, subito in modum scuti brevis, ignis (index Spiritus Sancti) caput ejus cooperuit, atque paulatim per os ipsius tanquam in domum habitator ingressus est: et facta est facies ejus velut nix, postea vero reversus est ad speciem suam. Quod cum fieret, stupore percussus obrigui, nec potui scribere que ab illo dicebantur, nisi postquam visio transiit. Nam scribendi vel dictandi illo die finem fecit, siquidem ipsum psalmum explere non potuit. »

Ita S. Hieronymus, quanquam varie morbis doloribusque tentaretur, tamen corporis incommoda piis laboribus et perpetua lectione ac scriptura superabat.

Ita Venerabilis Beda ne in morbo quidem a docendo et scribendo cessabat, quin vero ultima

infirmirate in Evangelio S. Joannis laboravit, et pene animam agens, ut absolveret aceto scriba: « Accipe, ait, calicem, et scribe festinanter. » Et tandem: « Bene, inquit, consummatum est, et cyneum canens, Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » spiritum Deo commendatum emisit et resignavit pro fidei labore, Dei visione beandum, anno Domini 731.

Cruces ergo et labores fidelium non finiuntur nisi cum vita. Cogitant enim illud *Eccles. ix, 10*: « Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos quo tu properas. » Hæc cogitans S. Thomas Aquinas lethali morbo decumbens, Cantica Cantorum explicavit Cisterciensibus Fossæ novæ. Itaque cyeni instar cyneum canens spiritum Deo reddidit, docendo moriens, et moriendo docens. Similiter novi viros religiosos, qui postularunt a Deo ut non in lecto, sed in labore morerentur, ac impetrarunt;

nam concionando mortui sunt: nimirum fideles cum Nazianzeno vivunt et thesaurizant eternitati, eoque magis quo magis ad eam accedunt, adeoque cum agunt animam, ut benefacis animas suas fidei creatori commendat et resignat. Nulla enim major est commendatio animæ apud Deum, quam que fit benefaciendo et virtutum opera exereendo. Moribundis ergo hoc datur consilium, ut crebro actus efficaces et intensos fidei, spei, patientiæ, charitatis, religionis eliciant, ut elemosinas copiosas largiantur, ut legata pia instituunt, ut afflictis, rudibus, agentibus consulant, ut domesticos, præsertim filios, ad concordiam et ad Dei timorem et obsequium exhortant, ut si quem lesionem, veniam postulent, si a quopiam læsi sunt condonent, omnemque injuriam remittant, in Ecclesiæ ejusque ministris alimonie partem assignant, ac anniversarias vel menstruas et hebdomadarias pro se preces, sacra et psalmodiam sanciant, etc.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A. Adhibet transit ad pastores Ecclesiæ, eisque commendat ut gregem Christi pascant non turpis lucri gratia, neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Secundo, vers. 3, adolescentibus commendat subjectionem, omnibus humilitatem, utque sollicitudinem omnem resignent in Dei providentiam. Item sobrietatem et vigilantiam, ut resistent diabolo, qui circuit quasi leo rugiens querens quem devoret. Tertio, vers. 10, animando eos quod Deus modicum passos ipse perficiet, salutatione et gratiæ apprehensione claudit epistolam.

1. Seniores ergo qui in vobis sunt, obsecro, consenior et testis Christi passionum: qui e. ejus, quæ in futuro revelanda est, gloriæ communicator: 2. pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneæ secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie. 3. Neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. 4. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. 5. Similiter, adolescentes, subditi estote senioribus. Omnes autem invicem humilitatem insinuante, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. 6. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis: 7. omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. 8. Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, querens quem devoret: 9. cui resistite fortes in fide: scientes eandem passionem ei, quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri. 10. Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit solidabitque. 11. Ipsi gloria, et imperium in sæcula sæculorum. Amen. 12. Per Silvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, breviter scripsi, obsecrans et contestans, hanc esse veram gratiam Dei in qua statis. 13. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone coelecta, et Marcus filius meus. 14. Salutate invicem in osculo sancto. Gratiæ vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. Amen.

1. SENIORES ERGO, — tam etate, tam dignitate majus, puta episcopatus. Unde S. Hieronymus, et sacerdotio, sive id minus sit et vulgare, sive *epist. 85*, veritit presbyteros. Compellat enim sa-

cerdotes et Episcopos quasi Ecclesie pastores, eisque jubet ut strenue pascant gregem fidelium a Deo sibi commissum, quibus proinde ideam vite pastoralis paucis, sed nervose prescribit. Unde apud Syros hae epistolae pars legi solet in electione et ordinatione Episcoporum, uti notat hic Syrus. Hinc et mox pro *providentes*, graeco est *προνοήσαντες*; ita S. Hieronymus, Oecumenius et alii passim.

ERGO. — Syrus, autem. *Το ergo* refer tum ad omnia praecedentia, quae licet ad omnes fideles spectent, maxime tamen ad pastores, qui ea fidelibus inculcare debent; tum proprie ad vers. 11 et praeced. : « Si quis loquitur, quasi sermones Dei; si quis ministrat, tanquam ex virtute quam administrat Deus. » Haec enim maxime spectant ad presbyteros qui pascunt gregem tum praedicando, tum ministrando sancta Sacramenta. Item ad illud cap. IV, vers. 17 : « Quoniam tempus est ut incipiat iudicium a domo Dei, » *q. d.* Quoniam Deus incipit iudicium a domo et familia sua, utique illud incipit ab ejus prepositis, ab eisque exigit rationem tum suae animae et officii, tum gregis eis commissi. Illum ergo debite et strenue pascant, ut Deo iudici repositio rationem reddere possint.

OBSECO. — Παρακαλώ tria significat, scilicet hortor, consolor, obsecro : hic tamen magis significat « obsecro; » modestiae enim causa Petrus, licet summus Pontifex, non tam jubet quam precatur et obsecrat.

CONSENIOR. — συμπορεύομαι, id est, ut S. Hieronymus, *epist. 83, compressbyter*; Syrus, *ego presbyter socius vester*. Rursum modestiae causa vocat se non Pontificem, sed compressbyterum quem secuti Summi Pontifices in suis Epistolis et Bullis, Episcopos vocant « fratres et coepiscopos; » hi enim ipsis in episcopatu, puta in potestate Ordinis, sunt pares, licet jurisdictione impares. Quare S. Gregorius Romanus Pontifex noluit appellari universalis Episcopus, ne ceteris Episcopis videretur jus episcopatum derogare aut minuire, quasi ipse solus revera esset Episcopus, ceteri tantum nomine tenus ejusque duntaxat Vicarii, aut Suffraganei. Id fecit ad retundendam insolentiam Joannis, Archiepiscopi Constantinopolitani, qui nomen universalis Patriarchae sibi arrogabat, contra quem S. Gregorius, lib. VII, *epist. 69 ad Eusebium* : « Si unus, ait, universalis est, restat ut vos Episcopi non sitis. » *¶* *¶* lib. IV, *epist. 36 ad Eulogium* : « Si unus Patriarcha universaliter dicitur, Patriarcharum nomen ceteris derogatur. » Alioqui de jure hoc nomen Romano Pontifici convenit. Sic enim Concilium Chalcedonense S. Leonem vocat universalem Archiepiscopum, id est, Episcopum Episcoporum, Episcoporum totius Ecclesiae, cui ceteri Episcopi sint subiecti et subordinati. Quocirca notat Oecumenius S. Petrum hic Episcopos docere modestiam, *q. d.* « Si ego qui talium miraculorum spectator fui, atque

eorum vobis praecceptor sum, non dedignor compressbyterum et socium vestrum me ipsum vocare, neque vos supra illos effarri, qui vobis subsum, debetis. Quippe cum etiam Christus hujus magister cum humilitate doceret, dixit : Si ego dominus et magister vester lavi vobis pedes, et vos alteri aliter pedes lavare debetis, » *Joan. cap. XIII.*

TESTIS CHRISTI PASSIONUM. — Interfuerat enim S. Petrus Christi passioni, imo ejus pars non parva fuerat; unde et in horto cum Jacobo et Joanne Christo sudanti sanguinem affuit, ac Christum defendere volens strinxit gladium, Malchoque insolenti aurem amputavit; aenique Christum negavit, sed Christo respiciente penitens flevit amare. *Secundo*, Petrus fuit « testis, » graeco martyr, « Christi passionum, » quia ut iis vicem redderet, carceribus, flagellis, morti et martyrio pro Christo ultro se exposuit, ut patet *Act. v, 41, et XII, 3, et deinceps.*

Tertio, addunt aliqui : « Testis passionum Christi, » earum scilicet, quas Christus in suis Christianis patitur, quasque vicissim Christiani pro Christo patiuntur : has enim Petrus, quasi fidelium patientium pater et pastor, compatiendo adeo sentiebat, ac si ipsimet inflicte fuissent.

Meminit passionum Christi, tum quia eas in intimis animae medullis gerebat, itaque excubatur ad ardentem Christi amorem, ad labores et dolores quoslibet pro eo tolerandos; tum ut isdem excitaret pastores Ecclesiae ad eorum imitationem, ut Christi amore dura quaelibet paterentur et agerent, ad oves ejus pascentes, pro eisque sanguinem, spiritus et vitam exhaurerent, uti exhausit Christus. Simili modo S. Joannes inchoans Apocalypsin, ut fideles animet ad instantium persecutionum tolerantiam et constantiam : « Ego Joannes, inquit, cap. I, vers. 9, frater vester et particeps in tribulatione, et regno, et patientia in Christo Jesu; fui in insula, quae appellatur Patmos, propter verbum Dei et testimonium Jesu. »

Hac de causa Episcopi gestant crucem in pectore, eamque adamantinam gestat Pontifex, ut mementur jugiter crucis et passionum Christi, ac pro Christo oves quoslibet fortiter adeat et subeat, adeoque in morte et martyrio consistat immobilis in fide et amore ejusdem quasi adamas.

QUI ET EUS QUI IN FUTURO REVELANDA EST, GLORIE COMMUNICATOR. — Graeco *κοινωνός*, id est, ut S. Hieronymus, *epist. 83, particeps*; Syrus, *consors et participator*, scilicet fuit, tum in monte Thabor, ubi Christum in gloria transfiguratum cum Joanne et Jacobo conspexi : ita Lyranus et Cajetanus; tum in Christi resurrectione, ascensione et missione Spiritus Sancti : haec enim oculis meis intuitus sum, indeque miram hausi spiritus dulcedinem aequae ac gratiam. Ita Glossa, Hugo, Dionysius et alii.

Secundo, ejusdem gloriae communicator et particeps ero mox post hanc vitam nemumque martyrium : hoc enim firma spe, et, ut Cajetanus censet, certa revelatione sciebat et expectabat S. Petrus. Dixerat enim ei Christus : « Sequere me, » scilicet ad crucem et martyrium; unde addit S. Joannes, *xxii, 49* : « Significans qua morte clarificaturus esset Deum. » Habuit ergo, ait Cajetanus, S. Petrus revelationem, non tantum suae praedestinationis, sed et laurae martyrii, quin et temporis ejusdem, juxta illud quod ait, *epist. II, cap. I, vers. 14* : « Certus sum quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod Dominus revelavit mihi. » Simili modo S. Pius, S. Polycarpus, S. Cyprianus alique Pontifices habuere revelationem suae mortis et martyrii.

Tertio, Lyranus et Carthusianus « communicator » exponunt active, *q. d.* Ego praedicando fidem et spem gloriae in caelo revelandae fidelibus trado et communico. Verum *passivus*; a Graecis vocatur *communicator*, passivus, non activus.

Gloriae celestis meminuit Petrus, tum quia mente versabatur in caelis, et ad gloriam celestem anhelabat; tum ut Pastorum et fidelium animos ad caelestia raperet, eorumque spe animaret ad omnes labores et agones pro Christo fortiter subeundos; « ut cum apparuerit Princeps pastorum, percipiant immarcescibilem gloriae coronam, » *vers. 4.* Idecirco ait eam in futuro revelandam, *q. d.* In presenti vita laborandum est, usque ad extremum habitur; ita in futuro nobis revelabitur et dabitur gloria et corona caelestis : praesens enim vita est laboris et meriti, futura erit quietis et mercedis, juxta illud Christi : « Merces vestra copiosa est in caelis, » *Matth. v*; et : « Tristitia vestra vertetur in gaudium, » *Joan. xvi*; et illud Pauli : « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex, » *II Timoth. IV.*

2. PASCITE QUI IN VOBIS EST GREGER DEI. — Audierat Petrus a Christo : « Petre, amas me? » ac respondens : « Domine, tu scis quia amo te, » exoptavit : « Pascere oves meas; » idque tertio a Christo repetitum. Idem jam aliis inculcat et resignat, *q. d.* Ego a Christo institutus summus Ecclesiae pastor, ejus gregem pavi et pasci cum omni cura, amore et sollicitudine : vos ergo mediant pastores mihi subordinati et subditi, idem praestate. Haec enim est lex et voluntas Christi, quam mihi indicavit, ut eandem vobis insinuem. Porro Christus alludit ad Davidem suum abavum : David enim fuit pastor ovium, et inde a Deo factus est rex, id est, pastor populorum, juxta illud *Psalm. LXXVII, 70* : « Et elegit David servum suum, et sustulit eum de gregibus ovium : de post festantes accepit eum. Pascere Jacob servum suum, et Israel hereditatem suam. Et pavit eos in innocentia cordis sui, et in intellectibus manuum suarum deduxit eos. » David enim fuit typus,

aequae ac pater Christi, qui est rex et Pastor Pastorum Ecclesiae et totius orbis, juxta illud *Matth. cap. II, vers. 6* : « Ex te exiet dux qui regat, » graeco *παράσσει*, id est *pascet*, instar Davidis pariter Bethlehememita, « populum meum Israel. » Sic Moses a pascentibus gregibus a Deo vocatus est ad pasendum et regendum Hebraeos : pascendo enim oves lethro, quasi in gymnasio et preludio didicit quomodo pascere deberet homines et gregem Domini, uti dixi *Exodi III*. « Pascite » ergo idem est quod *regite*, ut legit S. Hieronymus, *epist. 83*; rex enim et praeterea ea prudentia, charitate, cura, diligentia, patientia debet regere populum, qua pastor regit oves ut eas pascat et impinguet. Sic enim Deus regit homines quasi oves suas, juxta illud *Psalm. xxii, vers. 1* : « Dominus regit me; » Hebr. et Septuaginta : « Dominus pascit me; » S. Hieronymus : « Dominus Pastor meus. » Unde subdit : « Et nihil mihi deerit, quia in loco pascae ibi me collocavit; » Hebr. « in loco virenti; » Aquila et Symmachus, *in luxuriantibus nris*, id est, *in venustate herbae*, puta in Ecclesia Christi, quae optima habet pascea S. Scripturae et verbi Dei, ac gratiae et gloriae futurae.

Nota *primo* : S. Petrus, quasi Pastor totius Ecclesiae, pascit hic Pastores, id est Episcopos instruit et dirigit ad bene obeundum suum munus Pastorale. Nam, ut ait S. Leo, *serm. 3 De suo Anniversario* : « De toto mundo unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi et omnibus Apostolis, cunctisque Patribus preponatur; ut, quamvis in populo Dei nulli sacerdotis sint, multaque Pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. » Unde quod Christus dixit Petro : « Pascere oves meas, » idem per Petrum sibi dictum censuit S. Gregorius Nazianzenus, Episcopus Constantinopolitanus, *Apol. pro fuga sua*. Idemque Basilio Episcopo dictum asserit S. Chrysostomus, lib. *II De Sacerd.* Porro, ut ait Nazianzenus, *Apol. I* : « Ars artium est, et scientia scientiarum regere hominem, animal omnium maxime varium et multiplex. » Et ex eo S. Gregorius, *initio Pastor* : « Ars artium, ait, et scientia scientiarum est regimen animarum. » Hoc autem recte obimus, si, ut ait idem, lib. *II, epistola 39*, « vivendo et loquendo proximorum animas lucratur; si infirmos in superno amore roboramus; si protervos et tumidos gehennae supplicia terribiliter insonando fleclimus; si nulli contra veritatem parcimus; si superis amicitias dedimus : humanas inimicitias non timeamus. » Memorabitur est sententia S. Petri, qua, ut scribit Onuphrius *de Vita Pontificum*, in S. Petro, pontificatum in S. Clementem resignavit : « Anno, ait, Christi 68, sanctus Pontifex Petrus paulo ante obitum suum, cum martyrii tempus appropinquare, Domino revelante, cognovisset, beatum Clementem S. R. E. veterem Presbyterum Episcopum Romanum designatum, in successorem suum per manuum impositionem

consecravit, eique cathedram Episcopalem et Romanam Ecclesiam post se ab eo regendam commendans: « Ego, ait, eandem tibi potestatem ligandi atque solvendi trado, quam mihi Dominus meus Jesus Christus reliquit, in qua, spreto ac contemptis rebus omnibus, tum corporis, tum fortunæ, oratione et predicatione salutis hominum, ut bonum Pastorem decet, consulere. » S. Basiliius in *Moral.*, Regula 80, cap. xv, quærit quales debeant esse prædicatores Evangelii, ac respondet, *primo*, tanquam pastores; *secundo*, tanquam medicos; *tertio*, tanquam parentes et nutrices; *quarto*, tanquam Dei adjutores; *quinto*, tanquam plantatores palmitum Dei; *sexto*, tanquam ædificatores templi Dei: quæ omnia probat ex verbis Christi et Pauli. « Tanquam Pastores, ait, ovium Christi, qui, quandocumque tempus postulet, ne animam quidem ponere pro illis dubitent, ut Evangelium illis imperiant. Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis. Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei.

» Tanquam medicos: qui, magna adhibita animi lenitate, scienter secundum doctrinam Domini, animarum morbos curent in acquisitionem eius, quæ est in Christo, sanitatis et perseverantia. Non est opus valentibus medico, sed male habentibus. Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum portare.

» Tanquam parentes et nutrices filiorum, qui ex magnitudine ejus quæ est in Christo charitatis, parati sint libenti animo communicare illis non solum Evangelium Dei, sed suam etiam ipsorum vitam. Filioli, adhuc medicum vobiscum sum. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Tanquam si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quia charissimi nobis facti estis.

» Tanquam Dei adjutores, qui solis Deo dignis operibus totos se mancipent pro Ecclesia Dei. Dei enim sumus cooperarii: Dei agricultura estis, Dei edificatio estis.

» Tanquam plantatores palmitum Dei, qui in vite quæ est Christus, nihil alienum aut infructuosum relinquunt; et ea quæ convenientia sunt atque foecunda, meliora efficere studeant, omni diligentia adhibita. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit eum; et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructus plus afferat. Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.

» TAMquam ædificatores templi Dei, qui uniuscujusque vimam aut continent, ut fundamento Apostolorum et Prophetarum apte congruat. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, et sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. Unusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud

nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Jesu Christo, in quo omnino ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos cœdificamini in habitaculum Dei in Spiritu Sancto.

Nota *secundo* S. Bernardus, serm. 2 *De Resurrectione Christi*, ter a Christo repeti dicitur S. Petro: « Pasce oves meas, » ut significet eas pascidas esse tripliciter, scilicet 1. ante, lingua, manu. « Pasce, ait, mente, pasce ore, pasce opere: pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione. » Idem, *epistola* 201: « Pasce, ait, verbo, pasce exemplo, pasce sanctorum fructu orationum. » Idem, *epist.* 42 *ad Henricum*, Episcopum Senonensem: « Nec preceps, inquit, eris in sententia, nec vehementis in vindicta: non in corrigendis remissior, non severior in parcendis, non pusillanimus in expectandis; non superflus in victu, nec notabilis in vestitu; non citus ad promittendum, non ad reddendum tardus, nec prodigus dator. » Idem, sermone 66 *in Cantico*: « Pudeat, inquit, successores Apostolorum lucem non esse mundi, sed modii, mundi autem tenebras. Dicamus eis: Vos estis tenebræ mundi. »

Nota *tertio*: Christus dixit Petro, et per eum aliis Episcopis et Pastoribus: « Pasce oves et agnos meos, » non tuos, ut magis suos fideles eis commendaret. Vox enim oves significat Christianorum esse Pastorem: vox vero agnos significat Christum eorum esse patrem, imo matrem, ut pote quas baptismo regeneravit, et in filios sibi adoptavit. Quocirca vere et apte S. Bernardus in *Sententiis*, sub initium: « Quantum, ait, distat inter Pastorem et gregem, tantum debet distare inter Episcopum et plebem. Stat ille sublimis et rectus, curvat iste caput solo depressus. » Unde Poeta:

Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini subline dedit, cæterisque tuæ.

« Ille regit, iste regitur; ille pascit, iste pascitur; ut ex ipsa forma et habitu uterque discernatur: habet ille in manu virgam, qua feriat, vel potius ducat et reducat ovem. Quid est autem habere in manu virgam, nisi in opere disciplinam, ut subjectos suos exemplo magis instruat quam verbo? Erubescunt enim superbi esse discipuli, si eos in humilitate præcesserit magistri. Unde et de Domino scriptum est: Cœpit Jesus facere et docere. Habet etiam baculum, quo feriat lupum; virga, ovem; baculo, lupum, hoc est, mites et obediens s debet lenius corrigere, duos vero corde et improbus acrius arguere. Tenet eam in fune, zelum scilicet in discretionem; habet etiam panem in pera, hoc est, Dei verbum in memoria. » Et post plura plantus:

« Pastorum, ait, est vigilare super gregem, propter tria necessaria, videlicet ad disciplinam, ad custodiam, ad preces. Ad disciplinam, propter morum correctionem, ne grex commissus propria malitia deficiat. Ad custodiam, propter diabolicam suggestionem, ne hostili educatur calliditate. Ad preces, propter tentationum instantiam, ne vincatur a pusillanimitate. In disciplina rigor justitiæ, in custodia spiritus consilii, in prece affectus compassionis. » Vide eundem S. Bernardum, libris quinque *De Considerat.* ad Eugenium Pontificem, qui vere aurei sunt, et exacte Pontificem quomodo fideles regere debeat, in omnibus instruat. Vide et dicta *Ezech.* III, 4, denique S. Gregorium in *Pastoralibus*.

Qui IN VOBIS EST. — Græce *ἐν ὑμῖν*, quod Ferventius vertit, *q. d.* « Quod in vobis est, » hoc est, quantum potestis, quantum valetis. Verum melius transtulit Noster, « qui in vobis est, » id est, qui vobis subditus et commissus est. Unde Syrus vertit, *qui traditus est vobis*. Sicut enim juridice regnum est in rege: sic Ecclesia, id est populus fidelis, est in suo Pastore et Episcopo, quasi suo rectore, capite et gubernatore. Rursus, « qui in vobis est » significat distributas esse Dioceses et Parœcias, ac cuique datum suum Pastorem et Episcopum, qui unam duntaxat sibi commissam regere debeat, nec possit invadere alienam; cum S. Petrus ejusque successor Pontifex Romanus, sit Episcopus et Pastor omnium omnino fidelium per totum orbem dispersorum. Unde S. Cyprianus, lib. *De Unitate Ecclesie*, ait, « unum Episcopatum esse, cujus a singulis in solidum pars teneatur. » Excepit Apostolos: illi enim a Christo potestatem acceperunt in totum orbem; ideoque totius orbis fuerunt Episcopi et Pastores, sed ita ut subjecti essent S. Petro. Hoc voluisse videtur S. Clemens, *epist.* I, ubi S. Jacobum vocat Episcopum Episcoporum, et regentem omnes Ecclesias. Quare inepte Calvinus, lib. IV *Instit.*, cap. VII, ex eo quod S. Petrus alios hortetur ut pascent gregem suum, colligit ad Petrum non pertinuisse eum pascere: pari enim modo colligeret: nec jubet suo prerigi, v. g. Siciliæ, ut Siculos quos et regendos commisit, juste regat: ergo Siculi a rege non reguntur, nec ad eum pertinent quasi subditi; non potius contrarium colligendum sit, hoc modo: Rex regit Siculos per proregem: ergo Siculi regi sunt subditi.

GREGEM DEI, — non suum. Hinc S. Bernardus, *epist.* 237, hisce Petri verbis monet Eugenium Pontificem, ut Petri heres Petrum audiat, nec vocet Ecclesiam Sarai, id est *domina mea*, sed « Sara, » id est, *domina absolute*, quia domina et uxor est Christi, qui verus est Ecclesie Patriarcha et Abraham. Quocirca S. Augustinus, tract. 230 *in Joannem*: « Qui, ait, hoc animo pascent oves Christi, ut suas esse velint, non Christi, se convinctur amare, non Christum; vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cu-

pidilate; non obediendi, et subveniendi, et Deo placendi charitate. »

PROVIDENTES, — *ἐπινοήσαντες*, id est, *superpensulantes*, superintendentes, supervigilantes; Syrus, Pagninus et Tigurina, *curam illius agentes*. Inde nomen et officium Episcopi, id est *superinspectoris*, uti interpretatur S. Ambrosius, lib. I *De Dignit. sacerdot.*, cap. vi, et *superintendentis*, uti vertit S. Hieronymus, *epist.* 85 *ad Evagrium*. Episcopi enim est superintendere gregi, teste S. Augustino, XIX *De Civit.*, XIX. Hinc in Ecclesia altiori solio consistat, ut omnes circumstruat, regere et corrigere possit, ac vicissim ab omnibus videri et audiri.

Explicat *et pascite*, ejusque varia dat munia et modos. *Primo* est, ut accurate gregem suum inspiciant et lustrent, eique quoad omnia provident: quocirca apud cum residere, eumque crebro obire et visitare debent. Hinc residentia Episcopis et Pastoribus præcepta est jure humano et divino, uti graviter docet et sancit Concilium Tridentinum, sess. XXIII, cap. I *De Reform.* Absente enim aut dormiente Pastore dormiunt oves, eo evigilante et sibilante evigilant. Hinc *Aegyptii* Deum rectorem universi pingebant quasi oculum baculo insistentem, oculo providentiam, baculo potentiam et regimen representantes. Ita vigilabat et gregi intendebat Jacob (quem ut schema Pastoribus et Episcopis proponit sancta Scriptura, ait S. Gregorius, *Genes.* cap. xxxi, 39: « Nec captum a bestia ostendi tibi, ego damnus omne reddebam: quidquid furto peribat a me exigebas: die noctaque æstu urebar et gelu, fugebatque somnus ab oculis meis. » Sic et Pastoribus gregi invigilantibus angelus apparuit, nuntians Christi Pastoribus nativitatem, de quo S. Ambrosius, lib. II *in Lucam* cap. II: « Bene, ait, pastores vigilant, quos bonus pastor informat. » Ita nuper noster P. Canisius, uti refert noster Sacchini, lib. III *Vita ejus*, ad Ottonem Cardinalem et Episcopum Augustanum, Romæ ob negotia agentem scripsit, ursitque ut illico ad suas oves rediret. « Mallem te, ait, absque hoc Episcopatu vivere, quam solo Episcopatu titulo gaudere, et oves tam negligenter pascere, quarum lana vitiatas. Alii spectent emolumenta et honores: ego futurum cito iudicium, et reddendam acceptæ villicationis rationem, et paratas pœnas malo dispensatori considero ac valde timeo. »

NON COACTE, SED SPONTANEE. — *Primo*, passive quoad ipsos Pastores, *q. d.* Vos, o Pastores, Pastoris officium subite et obite, non coacti penuria rerum temporalium, ut ex redditibus pastorum vivatis; sed spontanee, ultro, *scilicet*, ut animas juvenis et dirigatis ad Deum, ab eo sperantes æternam in oculis mercedem. Ita Beda. Rursus et potius, *q. d.* Non invite et ægre, sed spontane, liberaliter, alacriter et strenue pascite, instar Pauli dicentis: « Si volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitatus, dispensatio mihi concedita est. »

Hinc S. Gregorius, I part. *Past.*, cap. vii, et S. Nazianzenus in *Apolog.*, Isaiam offerentem se Deo: « Ecce ego, mitte me, » preferunt Moysi detractant missionem Dei, *Exodi* cap. iv, 10. Aditque S. Ambrosius in *Psal.* cxviii, octon. 14, idcirco Isaiam, « quasi voluntarium organum, uberiori Spiritus gratia esse impletum. » Id maxime locum habebat in ortu Ecclesie, cum Episcopatus erat onus potius quam honos, cumque Episcopi passim repererunt ad equales et tormenta. Unde S. Gregorius, lib. IV, *epist.* 33, ait se neminem ad Episcopatum suscipiendum cogere velle. Vide dicta I *Timoth.* iii, 1. Ille sensus Græce est *ἀναγκαῖος*, id est, *ex necessitate*, q. d. Pasce non quasi coacti necessitate pascenti, ex officio Pastoris vobis ab Apostolis imposito, sed sponte ex amore Dei et zelo animarum; et hoc significat *secundum Deum*.

Secundo tamen potest accipi active quoad oves, q. d. Pasce gregem non tam vi eas cogendo, quam persuasione alliciendo; non tam virga agentes, quam invitantes exemplo: ut gregem non coacte, sed sponte vos sequatur et pascat in pascuis Christi. Ita explicat S. Gregorius Nazianzenus, *Apolog.* 1, qui et causam addit: « Nam quod necessitate, ait, extorquetur, præterquam quod tyrannicum est, ne firmum quidem et stabile est. Quidquid enim violentè cogitur, non secus ac planta per vim manibus inflexa et distracta, simul ac missa facta est, rursus ad se redire consuevit quod autem a libera voluntate proficiscitur, æquissimum simul et certissimum esse solet, utpote benevolentie vinculis astrictum et confirratum. » E. S. Ambrosius in *Psal.* cxviii, octon. 14: « Dominus, ait, operationes servulorum suorum spontaneas probat potius quam coactas: ideo ex servis liberis facit, ut magis voluntatum nostrarum munera, quam necessitatum obsequia conferamus. » Probat id multis exemplis Pauli, Jeremie, Mosis, Jone et Isaiæ, que apud eum vide. Induat ergo Pastor viscera charitatis, ut monet Paulus. Charitas enim, ut ait S. Bernardus, *epist.* 2, « bona mater est in Pastore: cum arguit, mitis est; cum blanditur, simplex est; pie solet scire, sine dolo mulcere, patienter irasci, humiliter indignari. »

Secunda est hæc pascenti et Pastoris lex et conditio, ut scilicet non coacte, sed sponte pascat; utque non vi cogat, sed amore agat ad officium, quod intellige quando oves tales sunt que amore aguntur: aliæ enim sunt ejus indolis, ut timore adiget, non amore agi volunt, quales sunt pigri et refractarii, ut hæretici: quibus convenit illud Christi, *Luce* xiv, 23: « Compelle eos intrare, » q. d. « Foris inveniatur necessitas, nascatur intus voluntas, » ait S. Augustinus, serm. 33 *De verbis Domini*.

SECUNDUM DEUM. — Jam hæc desunt in Græco, sed olim fuere: nam citantur a S. Ephrem, to-

mo II, *parvensi* 47, S. Hieronymo, *epist.* 2, et aliis. Est hæc tertio pascenti et Pastoris conditio, ut sponte secundo Deum pascat gregem, ut scilicet alacriter munus pastorale obeat, secundum voluntatem Dei, qui illud ei imposit; ideoque pascendo non spectet homines, sed Deum, illi uni placere et satisfacere intendens, illius unius gloriam spectans, ad illum esse omnes dirigere, et ex illius mente, voluntate et præcepto ejus regere satagens, ut scilicet curet eas pariter non coacte, sed spontanea servare Deo. In primitiva enim Ecclesia, cum nullæ essent opes et honores Ecclesie, sed tantum labores, pericula et martyrium, multi refugiebant Episcopatus et Pastoratus, eosque sibi ab Apostolis impositos obibant quasi coacti eorum imperio, ideoque ægre et tarde, non spontanea, libenter et expedite. Hos corrigit hic S. Petrus, monetque ut sponte id obeant, cogitantes hoc onus sibi a Deo esse impositum; Deum ergo eis adfore, ac proinde Dei amore et reverentia sponte et alacriter illud capessant et obeant. Itaque *secundum Deum* idem est cum illo *in Domino*, quod crebro usurpat Paulus, ac quadrupliciter exponi potest. *Primo*, q. d. Sciant Pastores se in pascendo Domini grege, Domino servire, se Domini negotium agere, non hominis. *Secundo*, non proficisci, non metu, non cupiditate, non ut hominibus placeant, sed « in Domino, » id est, unius Dei amore et reverentia ejus gregem pascent. *Tertio*, ut servi in oculis domini, ita ipsi coram Domino serio gregem ejus pascent, juxta illud: « Oculus domini pascit et saginat equum. » Servi enim videntes oculum domini intentum in equum suum, eum sedulo curant et pascent. *Quarto*, ut servi in oculis domini, id est, unius Domini gloriam. Vide *Can.* 23, quem præfixi Comment. in *epist.* S. Pauli. Addunt aliqui *secundum Deum* significare Pastoris esse dare gregi pascea spiritualia et divina, corporalia vero duntaxat in ordine ad spiritualia, ut pascendo corpus ovium facilius et melius pascant animas earumdem. Ita S. Gregorius, II part. *Past.*, cap. vii, ex hoc loco colligit Pastorem in curandis corporalibus debere esse moderatum, non nimium, ne ad externa diffuatur, et ne se mucrone ambitionis occidat. Rursus hinc collige zelum Pastoris debere esse secundum Deum, id est, verum et discretum, non fictum et indiscretum. Vere Poeta:

Sape scias oculum zeli volentium texti.
Cui zelus cultum est, non facti ille solet.

NEQUE TURPIS LUCCI GRATIA. — Est hæc quarta pascenti et Pastorum conditio, ne luero inhiant, quod in eis, utpote personis Deo et celo dicatis, est vile, turpe et sordidum. (Vocitur *ν* Hieronymus, *epist. ad Nepotianum*, utique: « Nonnulli sunt ditiores monachi, quam *ν* terant seculares, et Clerici qui possident opes sub Christo paupere, quas sub locuplete ac fallace diabolo non habue-

rant, ut suspiret eos Ecclesia divites, quos mundus tenuit ante mendicos. » Loquitur de avaris qui opes sibi suisque corrogabant: alioqui sancti Episcopi, ut S. Paulinus, S. Hilarius et alii, ait S. Prosper, lib. I *De Vita contempl.*, cap. ix et x, qui sua in pauperes erogant bona, et fideliū oblatæ Ecclesie recipiebant, a scientes nihil aliud esse res Ecclesie, nisi vota fidelium, pretia peccatorum et patrimonia pauperum. Et ideo habentes dicebantur eas contemnere, quia non sibi, sed aliis possidebant; nec suscipiebant eas habendi cupiditate, sed subveniendi pietate. » Sapienter Simon de Cassia, lib. IX, cap. xviii: « Audacter, ait, dixerim, neque in miraculis Apostoli sæculo ita mirabiles apparuerunt, sicut in contemtu rerum; neque in efficacia verbi tam homines commoverunt ad novitatem vite prædicando, quam bona externa spernendo. »

Præclare S. Bernardus, *epist.* 42 *ad Henricum*, Senonensem Archiepiscopum: « Exemplo Apostoli, ait, honorificabilis ministerium vestrum, ministerium, inquam, non dominium. Ipsum itaque honorificabit, non vos: nam qui querit que sua sunt, se cupit honorari, non ministerium. Honorificabitis autem non cultu vestium, non equorum fastu, non amplis ædificiis; sed ornatis moribus, studiis spiritalibus, operibus bonis. Quam multi aliter! Cernitur in nonnullis sacerdotibus vestium cultus plurimus, virtutum autem nullus, aut exiguus. » Et inferius: « Decetne Pastorem more pecorum sensibus incubare corporis, hæere infimis, inhiare terrenis: et non potius erectum stare ut hominem, cælum mente suspicere, quæ sursum sunt et querere et sapere, non quæ super terram, etc.? Dicite, Pontifices, non quidem in sancto, sed freno quid facit aurum? Numquid aurum a freno repellit frigus sive esuriam? Nobis frigore et fame laborantibus, quid conferunt tot mutatoria vel extensa in periculis, vel plicata in mantibus? Nostrum est quod effunditis, nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis. Et nos etiam Dei plasmatio, et nos sanguine Christi redempti sumus: nos ergo fratres vestri. Videte quale sit de fraterna portione pascere oculos vestros. Vita nostra cedit vobis in superfluas copias. Nostris necessitatibus detrahitur, quidquid accedit vanitatibus vestris, etc., quasi dixeritis: Hereditate possideamus sanctuarium Dei. » Et inferius: « In omnibus actis suis vel dietis, nil suum querat Episcopus, sed tantum aut Dei honorem, «ut salutem proximorum, aut pontem utique seipsum faciens inter Deum et proximum. Pertingit pons iste usque ad Deum ex fiducia, qua non suam, sed illius gloriam querit. Pertingit usque ad proximum illa pietate, qua et ipsi non sibi prodesse desiderat. Offert Deo bonus mediator, preces et vota populorum, reportans illis a Deo benedictionem et gratiam. » Idem,

epist. 23 *ad Attonem*, Trecentensem Episcopum: « Melior est, inquit, incomparabiliter justitia quam pecunia, quod illa dicit et replet arcam, hæc animam. Denique sacerdotales Dei induuntur justitia, et multo utique decentius et ditius quam auro vel serico. » Idem, *epist.* 24 *ad Gilbertum*, Londoniensem Episcopum: « Vera illa et indubitata sapientia est, quæ turpia luca contemnit, et indignum sibi judicat eodem cum idolorum servitute contubernio frui. Non magnum fuit M. Gilbertum Episcopum fieri, sed Episcopum Londoniensem pauperem vivere, id plane magnificum. Nec enim tanto nomini quidquam augere gloria potuit sublimitas dignitatis, auxit autem plurimum humilitas paupertatis; pauperem æquo animo ferre virtus patientiæ est, sponte appetere sapientiæ laus est. » Huc facit dictum Alcamenis, qui rogatus a quo pacto quis optime regnum servare posset, « respondit: « Si lucrum non magni fecerit. » Ita Plutarchus in *Lacon*.

SED VOLUNTARIE. — *πρόβλημα*, id est, ut Paginus, *prompte*; Figurina, *propenso animo*; Syrus, *ex toto corde*, ut scilicet liber ab avaritia et turpi luero, non suis, sed ovium commodis totum se impendat. Vox enim sed significat *voluntarie* opponi *non non turpis lucri gratia*, q. d. Pasce non avaræ, spe lucri: sed liberaliter, liberali animo vos totos impendentes obsequio Dei et salutis animarum. Sapienter Cicero, lib. I *Officior.*: « Omnia, ait, qui Republice prefuturi sunt, duo Platoni præcepta teneant: unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quidquid agunt ad eam referant, obtuli commodorum suorum; alterum, ut totum corpus Republice curent, ne vnde partem aliquam tuerent, reliquos deserant. » Vide gymnas Isocratis, ubi multis idipsum confirmat.

3. *NEQUE UT DOMINANTES IN CLERIS*. — Græco *κατακυριεύειν*; *τίον κλέρον*, id est, *dominantes in clericis*, vel *contra clericos*, ut faciunt arrogantes et tyranni, qui impotentibus aliis imperare et dominari sategunt. Est hæc quinta Episcopi et Pastoris conditio, ut scilicet non sit imperiosus, nec imperiose vexet Ecclesiam, que est clerus, id est, sorus et hereditas Domini. Sic olim Israel dicebatur *נַחְלָה נַחְלָה*, id est, *sors et hereditas Domini*, juxta illud *Deut.* cap. xxxii, vers. 9: « Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hereditatis ejus. »

Per «cleros» ergo *primo*, accipi potest populi fidelis, qui in varios clericos, id est, sortes, parcias, Ecclesias et congregationes, est distributus, de illo enim subdit: « Sed ut forma facti gregis, » id est populi fidelis. Ita S. Cyrillus, ubi, clero, id est populo, qui sors Domini est; » sic et Syrus, (Eucumenius et alii. Ita Paulus Samosatensis olim culpatus est, quod in Episcopatu secularium honorum gradus affectaret, in isque dominari satageret, adeo ut populum expleret, ac magno fastu et pompa incedens angelus dici vellet, atque

psalmos de se, non de Christo, cani præciperet, teste Eusebio, lib. VII, cap. xxvi.

Præclare S. Augustinus in *Regula* : « Ipse, ait, qui vobis præest, æstimet se non dominante cupiditate, sed charitate serviente felicem; » et Auctor Imperfecti explicans illud *Matth.* cap. xx, 23 : « Principes gentium dominantur eorum, etc., non ita erit inter vos; sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister, » sic ait : « Principes Ecclesie timent, ut servant minoribus suis, ut ministrent eis sicut acceperunt a Christo, et suas utilitates negligant, et aliorum procurent, ut, si opus fuerit, neque mori recusent pro salute inferiorum suorum, sicut Apostolus : Ego, ait, impendam et superimpendam ipse pro animabus vestris, » II *Cor.* xii, 15.

Secundo, per « clericos » accipi possunt Clerici, qui proprie sunt clerici, id est, sors Domini, et in varios particulares clericos, id est, sortes, ordines et gradus sunt distributi. Alii enim sunt Lectores, alii Exorcistæ, alii Ostiarii, alii Diaconi, alii Subdiaconi, etc. Rursum alius clericus erat Antiochie, alius Tyri, alius Ponti, alius Bithyniæ; quot enim erant Ecclesie, tot erant et clerici. « Clericus, ait S. Hieronymus ad *Nepotianum*, interpretetur nomen suum, et nominis definitione prolata nitatur esse quod dicitur. Si enim *κλῆρ* græce, latine sors appellatur, propterea vocatur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus est sors, id est pars, Clericorum. » Idem, *epistola* 2 : « Illud dico, ait, quod Episcopi sacerdotes se esse noverint, non dominos : honorent Clericos quasi Clericos, ut et ipsis a Clericis honor quasi Episcopi deferatur. Scitum est illud oratoris Domitii : Cur ego te, ait, habeam ut principem, cum tu me non habeas ut senatorem? » Et *epistola* 3 : « Rex nolentibus præest, Episcopus volentibus : ille terrore subicit, hic servituti donatur : ille corpora custodit ad mortem, hic animas servat ad vitam. » Jubeat ergo S. Petrus Episcopis et Pastoribus, ne inferioribus Clericis imperiose dominari velint, itaque inter eos simulatas, dissidia et rixæ oriatur, quæ charitatem fraternam ledant, et plebem scandalizant, sed ut eis modeste præsentibus ab eis amentur, colantur et adjuvantur. Quocirca S. Basiliius, *Regul.* 43 inter fusus disputatas : « Morum mansuetudo, ait, et humilitas cordis, hæc præcipua Antistitis insignia sunt. Talis enim fuit Christus, qui dixit : Discite a me, quia mitis sum et humilis cordis. »

Hic secundus sensus, ut per clericos accipiuntur Clericos, eorumque varios gradus et ordines, est valde congruus. *Primo*, quia pronum est ut Episcopi aliqui elatioris animi velint dominari in clerico : hic enim eis magis subditus est, quam sint laici, idque significat vox clericus; imo aliqui censent vocem *cleri* Clericis attributam ex electione S. Matthæi, qui per clericum, id est sortem, fuit electus ad apostolatam, uti dixi *Acto.* 1, 26. Unde videas quam antiquum sit nomen cleri et Clerici,

eiusque distinctio a laico, quod perperam negant heretici. *Secundo*, quia in clero proprie sunt clerici, id est, varie Clericorum sortes et gradus, uti jam dixi. *Tertio*, quia Episcopi et Pontifices nullas leges, canones, ritus et ceremonias præscripserunt Diaconis, Subdiaconis aliisque Clericis, uti patet ex Jure Canonico. Privatum etiam nonnulli pluram ab eis exigunt, nunc hoc, nunc illud mandando, eisque quasi domini imperitant, juxta illud Christi de veteribus Pontificibus : « Alligant onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere, » *Matth.* cap. xxiii, 4. *Quarto*, quia multi pro in clero legunt in clero, et de Clericis exponunt. Ita VII Synodus generalis, *can.* 4, ubi ex hisce Petri verbis colligit Episcopus nihil debere exigere a Clericis sibi subjectis; S. Hieronymus, *epist.* 2; S. Ephrem, opus. *De Penit. injung.*; S. Bernardus, *epist.* 237, et alii. *Quinto*, quia S. Petrus alludit ad Levitas, qui in veteri Testamento erant Domini Clerici, id est sors et hereditas, quia primitias, decimas, vota Deo oblata ipsi quasi domestici et ministri Dei recipiebant, *Nam.* xviii, 20; *Deut.* xviii, 2. Episcopus ergo modestè hic admonet S. Petrus, ut modeste suis Clericis imperent, scilicet magis exemplo quam præcepto, nimirum ut fiant forma gregis, puta tum Clericorum, tum consequenter et laicorum : clerum enim sequi solet populus.

S. Petrum secutus S. Dionysius, *epist.* 8 : « Hoc, ait, eximie in se dilectionis divinus ac summus Pontifex Christus argumentum capit, si oves ejus modestissima gubernatione pascamus. » Sic Moses, Pontifex et princeps Synagoge, erat modestissimus omnium hominum illius ævi, *Nam.* xii, 3. Sic et de Davide dicitur *Psal.* cxxxii, vers. 1 : « Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus. » Sic Probus mitens S. Ambrosium Mediolanum ad sedandum populi tumultum : « Vade, inquit, age non ut iudex, sed ut Episcopus. » Omen hoc fuit et quasi oraculum. Egit enim ut Episcopus, ideoque voce populi acclamatus et creatus est Episcopus, qui proinde lib. III, *epist.* 9, hujus de se omnis memor : « Magis, inquit, optemus et cupimus contumelias singulorum Clementi patientia vincere, quam sacerdotali hœntia vindicare; et S. Leo, *epist.* 84, cap. 1 : « Licet nonnunquam, ait, accidant in sacerdotibus reprehendenda personis, plus tamen in corrigendis agat benevolentia quam severitas, et hortatio quam commotio, charitas quam potestas. Sed ab his qui que sua sunt querunt, non que Jesu Christi, facile ab hac lege discedit; et dum dominari magis, quam consulere subditis querunt, placet honor, inflat superbia, et quod provium est ad concordiam, tendit ad noxam. » Hinc Episcopi et Pastores vocantur Patres, ut sciant se ut patres filiis præesse, non ut reges vel tyrannos servis imperare. Hinc Papa est Pater patrum, imo Servus servorum Dei. Unde S. Isidorus : « Agnoscat, ait, Episcopus se servum esse, non dominum;

talem subditis se præstet, ut non solum auctoritate, verum et humilitate clarescat. »

Sapienter S. Bernardus, lib. IV *De Considerat. ad Eugenium*, docet eum et Prælatos quo pacto gravitate quam lenitate miscere debeant, ne vel ob illam, si nimia sit, sint fastidio et odio, vel ob hanc contemptui. « Esto, ait, gravis, sed non austerus, non dissolutus, neque severus, sed inter eam mediocritatem ten, ut neque de severitate sis oneri, neque de familiaritate contemptui. Austeritas fugat infirmiores, gravitas reprimat leviores; in Palatio Papam, domi te patremfamilias exhibe; ament te domestici. Si non, fac ut te timeant. Utiles est semper custodia oris, que tamen familiaritatis gratiam non excludat : ille convenientior habitus, si actu severus, vultu serenus, verbo serius. » Imo S. Augustinus, S. Paulum ad *Galat.* cap. iii, vers. 19 (ubi ait : « Filii mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis, ») secutus, se subditorum matrem facit : « Me, ait, putate matrem animarum vestrarum esse, et ita vos velle componere, ut in vobis nec macula, nec ruga possit ante tribunal æterni Judicis apparere. Animabus enim vestris non solum ornamenta, sed etiam medicamenta desiderans providere, studeo dissuta consuere, conscissa sarcire, vulnerata curare, abluere sordida, reparare perditas, et ea que sunt integra, spiritualibus margaritis ornare. »

Idem lumine naturæ viderunt Gentiles, uti insinuat Christus, dicens : « Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur, » *Luc.* xii, 25. « Benefici, » græce *εὐεργεταί*, uti vocatus est Ptolemæus Evergetes, ob beneficia in subditos collata : ex adverso, tyrannus est qui suo honore et honoris, non subditorum in regendo consulit. Veri ergo principes magis ministri sunt reipublicæ quam domini. Ita Antigonus, Macedonum rex, conspiciens filium insolentibus subditos regentem : « An ignoras, ait, o fili, regnum nostrum esse splendendam servitatem? » ita Ælianus, lib. II *Var. Historia.* Primus Lacedæmonum rex dictus est *Agis* (et ab eo multi deinceps dicti sunt *Agis*), id est duxor, ab *ἄγω*, id est *duco*, quia clementer imperabat, ducens potius quam dominans, uti aries præci ducitque gregem. Unde Plistarchus, Leonidæ filius, rogatus cur Lacedæmonum reges non a præcis regibus cognominarentur? « Quia, ait, illi ducere quam regnare maluerunt, posteriores illis nequaquam. » Alludit ad nomen *Agis*, id est duxor; *Plistarchus* autem idem est quod pluribus imperans. Ita Plutarchus in *Lacon.*

Pastor ergo sit Actor, sit Agis, non Plistarchus, non imperiosus, ducendo et agendo suos suaviter regat, ac verborum suavitate magis quam verborum asperitate agat ad bonum.

Cicero, *Philipp.* I, damnat illud Rectorum insolentium de subditis. « Oderint, dum metuant, quia, inquit, præstat diligere quam metui. »

Agæstheus, rex Spartæ ro catus « quas res regem

habere oporteat? » dixit : « Adversus hostes audaciam, erga subditos benevolentiam, in opportunitate vero rationem et consilium. » Ita Stobæus, *serm.* 32.

Cyrus, rex Persarum, bellicosissimus dicebat, neminem debere suscipere principatum, nisi esset melior his in quos susciperet imperium. Ita Plutarchus, in *Apophth. regum.*

Antonius Pius Imperator, cum initio Imperii quosdam reos absolvens reprehenderetur, respondit : « Principatum non a suppliciis, sed a mansuetudine auspicandum esse. » Ita Xiphilinus in ejus Vita.

M. Antonius Verus censuit Imperatorem non tueri agmina satellitum, sed beneficentiam et benevolentiam civium. Ita Herodianus, lib. I.

Pastor itaque cogitet se non esse dominum subditorum, sed pedagogum, ut eos quasi magni regis filios instruat donec formetur Christus in vobis, et deducat in vitam æternam, ut quidam Sanctorum dixit, ac proinde ita agit cum eis, ut ipsi ei se fidere, conscientias, tentationes et necessitates aperire, ad eum in omnibus quasi ad patrem, imo matrem recurrere audeant et gaudeant.

SED FORMA FACTI GREGIS EX ANIMO. — Est hæc sexta Pastoris lex, dos et conditio, ut scilicet sit forma, id est exemplar vite gregi suo; formam hæc opponit dominationi, q. d. Non dominentur imperio, sed exemplo, ut formam vite sancte sancte vivendo fidelibus præseribat. S. Petrus succinit S. Paulus hanc Timotheo, Ephesi Episcopo, dietans regulam *Epistola* I, cap. iv, vers. 12 : « Exemplum, ait, esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide et castitate; » et Tito, Crete Episcopo, cap. ii, vers. 7 : « In omnibus præbe teipsam exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate : » ubi in Græco pro « exemplum » eadem est vox *τύπος*, quam interpres hoc loco vertit *forma*, quia, ut explicat S. Hieronymus ad *Titum* ii, optat Paulus, « ut Tynotheus, aut quicumque Prælati, sit instar archetypi, sive primariæ formæ, ex qua viva virtutum simulacra lineamentis vite honeste in se translatis exprimentur. » Et S. Chrysostomus *ibid.* : « Sit omnibus, ait, doctrina exemplarque tue virtutis, speculum vite, quod omnibus ad imitandum proponitur, veluti primaria quedam imago, omnia in se habens que bona et honesta sunt. » Et Primasius *ibidem* : « Ne exemplo, inquit, destruas verbum. » Formam ergo, id est, exemplar recte vivendi, da, o Prælate, tuis subditis. Non satis sit tibi quod facie et loco præces populo, sed stude pariter præire virtute et pietatis operibus, ut sic populus sponte te etiam non cogitantem æmuletur. « Vita jubeat, lingua persuadeat, » ait S. Athanasius ad *Monachos*. Sic in curru Cherubico, *Ezech.* i, 19, qui typus est Ecclesie, motum Cherubimorum sequuntur rote, hoc est, motum ætæternæ Prælatorum (hi enim mystice sunt Cherubini Dei) sequuntur fideles.

Sicut enim pueri dum discunt scribere et pingere, exemplar sibi a magistro effigiatum inspicunt, et exprimere conantur: sic Praelati mores, ait Isidorus Pelusiota, lib. III, *epistola* 399, inspicit et imitatur populus: hic enim coram Praelatis est, agitur et agitur instar pueri. Ita Paulus se praebuit fidelibus formam et normam vivendi. « Imitatores, ait, mei estote, fratres, et observate eos qui ita ambulat sicut habetis formam nostram, » graece *τύπων*, id est *typum* et exemplar nostrum, *Philip.* III. 7; et Thessalonicenses, *epist.* I, cap. XVI, lauda, a virtute: « Ita ut facti silis, ait, forma omnibus credentibus in Macedonia. »

Praclare S. Hieronymus *ad Nepotianum*, *epist.* 2: « Non confundant, ait, opera tua sermonem tuum, ne cum in ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat: Cur ergo haec quae dicis, ipse non facis? Delicatus magister est, qui pleno ventre de jejuniis disputat. Accusare avaritiam et latro potest. Sacerdotis Christi os, mens manusque concordent. » Et in eadem sententiam S. Gregorius, in cap. XVIII *Job*, sub finem: « *Lex*, ait, est predicatoribus posita, ut implent quod loquendo suadere festinant. Nam loquendi auctoritas perditur, quando vox opere non adjuvatur; illa vox cor audientis penetrat, quae hoc quod sonnerit, opere confirmat. » Eodem spectant quae Theodorici regis nomine scribit Cassiodorus, lib. V *Var. Epist.* 22: « Est enim quoddam speculum morum agentis oratio, nec majus potest esse mentis testimonium, quam qualitas inspecta verborum. » Et *Epist.* 21: « Age, ne tua tibi obiciatur oratio, quia pondus est pudoris gravissimi propria voce convinci. » Rursus lib. XI, *Epist.* 8: « Non enim potest auctoritatem habere sermo, qui non juvatur exemplo, dum iniquum sit bona praecipere, et talia non fecisse. » Monet itaque David, *Psal.* CXXXI, 9, sacerdotes, quos Ecclesiae magistros esse oportet, « ut induant iustitiam. » Quo loco sic scribit S. Gregorius: « Vestimenta sacerdotis quid aliud quam recta opera debemus accipere, Propheta attestante, qui ait: Sacerdotes tui induant iustitiam. » Tum alludens ad pontifices Aaronici vestem, ex qua suspensa aurea fimbriatula pendeat, subdit: « Vestimentis itaque illius tintinnabula inhererent, ut vite viam cum linguae sonitu, ipsa quoque bona opera clamant sacerdotis. »

Meminerint ergo Principes et Praelati se in alto versari culmine, ubi ab omnibus videantur, omnium in se coniectos esse oculos, omnia ipsorum facta dictaque a multis subditorum oculis conspici, et notari: non enim potest abscondi civitas supra montem posita, ut ait Christus. Vere Seneca, lib. *De Clementia*, cap. VIII, alloquens principem: « Tibi, ait, non magis quam soli latere contingit: multa contra te lux est: omnium in istam conversi oculi sunt. » Et apud Cassiodorum, lib. III *ad Argol.*, Theodorici: « Non patitur claritas illa (loquitur de praefecto urbis) com-

mittere, quod possit mobilis turba nascere, locutus in medio ad se eunctorum trahit aspectum, et totius vite iudicium promulgat fama populorum. » Et lib. XI, *Epist.* 6: « Latere non potest, quod infra cancellos egeris: tones quippe lucidas fores, claustra patentia; et quamvis studiosae claudas, necesse est ut te cunctis aperiatis: nam si foris steteris, meis emendaris obtutibus; si intus ingrediaris, observantium non potes declinare conspectus. Vide quo te antiquitas voluerit collocari, undique conspiceris, qui in illa claritate versaris. »

Nec praeterenda sunt quae scribit Plutarchus, in *Politic.*: « Vitam, ait, sibi quisque et mores excolere debet, quo prorsus omni nota vituperationeque careat, quando praesertim cum qui Republicae praesunt, non modo singula verba, et res tantum publicitus gestae animadverti notarique solent, sed virtus quoque, joci simul et seria, quaeque domus, ipsa familia, uxor, cubile circumspicitur. » Et eleganter Claudianus:

Hoc te praeterea crebro sermone moncho,
Ut te totius melio tallis in obo,
Vivam cognosces, cunctis tua genibus esse
Facta palam, nec posse dari regibus unquam
Secretum viliis: nam lux altissimi fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasque per omnes
Intrat, etc.

Quocirca « nihil turpius est quam excellentem esse culmine, et despicibilem vilitate, » ait Salvianus, lib. II *ad Eccl.* *Primo*: « enim est regula animata et viva lex populi. » Brevis, sed acute et nervose S. Bernardus, lib. II *De Consid.* *ad Eugenium*, cap. VI: « Monstruosa res, inquit, grauis summus, et animus infimus; sedes prima, et vita ima; lingua magniloqua, et manus otiosa; sermo multus, et fructus nullus; vultus gravis, et actus levis; ingens auctoritas, et mutans stabilitas. » Quocirca S. Ambrosius, *epist.* 6 *ad Irenaeum*: « Sit nostra, inquit, via angustior, virtus exuberantior, trames pressior, fides sublimior, callis arctior, vigor mentis exundans, semitae rectae, sit egressus ad superiora. » S. Chrysostomus, lib. II *De Sacerd.*: « Prodeant, inquit (ad functionem pastorem, ad Episcopatum), qui longe omnibus praesant, quique virtute animi tantum religiose excellunt, quantum corporis magnitudine Saul Hebraeorum gentem excoluit: sui potius multo etiam magis. » Auctor Imperfecti, hom. 43: « Audiant, inquit, te homines parva mandantem, et grandia videant facientem. » S. Gregorius, I part. *Pastor.*, cap. III: « Sit Pastor, ait, operatione praecipuus, ut vite viam subditis vivendo denuntiet; et grex qui Pastoris vocem moresque sequitur, per exempla melius quam per verba gradiatur. Illa vox libentius auditorum corda penetrat, quam dicentis vita commendat; et optima ovium pasqua sunt exempla Pastoris. » Tullius fuit S. Malachias, Archiepiscopus Hiberniae, qui, S. Bernardo teste, dicere solebat suis: « Neq. recuso mori, ut

vite meae tenetis exemplum. Erat enim ipse, inquit S. Bernardus, regula Fratrum: legebant in vita ejus quomodo conversarentur. Sibi pauper, sed dives erat pauperibus: pater erat orphanorum, maritus viduarum, pius ad compatiendum, ad corrigendum libor. »

Idem Bernardus, lib. IV *De Consid.*, cap. I et II, Eugenium Pontificem monet, ut praeter ceteris reformet aulam suam et Ecclesiam Romanam, eamque toti Ecclesiae in formam et exemplum statuatur. « Circa te sunt, ait, clerus et populus tuus, cui specialiter episcoparis, ac per hoc specialis cura teneris debitor. Hi quoque qui tibi quotidie assistunt seniores populi, orbis iudices, etc. Et primo quidem clerus illum ordinatissimum esse decet, ex quo praecipue in omnem Ecclesiam cleri forma processit. Deinde omne quod perperam agitur te praesente, tibi turpius. Interest gloriae sanctitatis tuae, ut quos praer oculis habes, ita ordinati, ita sint informati, quatenus totius honestatis et ordinis ipsi speculum, ipsi sint forma. Inveniantur praeter ceteris oportet expediti ad officia, idonei ad Sacramenta, ad plebes erudiendas solliciti; circumspici ad esse custodiendos in omni castitate. » Et cap. IV: « Sint compositi ad mores, probati ad sanctimoniam, parati ad obedientiam, mansueti ad patientiam, subiecti ad disciplinam, rigidi ad censuram, Catholici ad fidem, fideles ad dispensationem, concordantes ad pacem, conformes ad unitatem. Qui sint in iudicio recti, in consilio providi, in iudicio discreti, in disponendo industrii, in agendo strenui, in loquendo modesti, in adversitate secuti, in prosperitate devoti, in zelo sobrii, in misericordia non remissi, in otio non otiosi, in hospitio non dissoluti, in convivio non effusi, in cura rei familiaris non anxii, alienae non cupidi, suae non prodigi, ubique et in omnibus circumspici, etc., qui missi post aurum non eant, sed Christum sequantur; qui regibus Joannem exhibeant, Aegyptiis Mosen, fornicantibus Phineas, Eliam idololatris, Eliseum avaris, Petrum mententibus, Paulum blasphemantibus, negotiantibus Christum, etc. Qui non de dote viduae et patrimonio crucifixi, se vel suos ditare festinant, gratis dantes quod gratis acceperunt. »

EX ANIMO, — *g. d.* Non ex composito, non ad externam speciem, non affectate, non fide et hypocritice, sed vere, realiter, sincere, ex animo et toto corde satagite esse fidelibus forma et norma vitae sanctae et Christianae. Multi enim induunt vultum devotum et religiosum, sed animum habent irreligiosum, vel certe vanum et vagum. Tales erant Scribae et Pharisei, quos proinde Christus culpavit, vocaque sepulchra dealbata, *Matth.* XXIII, 27. Hos struthioni comparat S. Gregorius, quia « sanctitatis vitam quasi volatus pennam per speciem retinent, sed opera non exercent, » ait ipse, lib. XXXV *Moral.*, cap. V, alias VI; struthio enim pennas habet, sed non volat.

4. ET CUM APPARUIT PRINCEPS PASTORUM, —

21.

Christus Dominus, qui ait: « Ego sum Pastor bonus: bonus Pastor animam dat pro ovibus suis, » etc. *Joan.* X, 11.

PERCIPIETIS IMMARESCIBILEM (de hoc epitheto vide dicta cap. I, vers. 4), GLORIE CORONAM. — Scholastici praeter coronam et gloriam essentialiter communem omnibus beatiss. dat Doctoribus (quales sunt Episcopi et Pastores) quoque accidentalem, quam aureolam vocant; tres enim constituunt aureolas: primam, Martyrum; secundam, Virginum; tertiam, Doctorum, quas representant tres coronae tabernaculi, scilicet corona altaris thymiamatis representavit aureolam Martyrum, *Exodi.* XXX, 3; corona aerae representavit aureolam Virginum, *Exodi.* XXV, 21; corona mauseae panum propositionis representavit aureolam Doctorum, *Exodi.* XXV, 23. Doctor enim dat animae doctrinam quasi panem suum. Vide S. Thomam et Scholasticos, in IV, *dist.* 49.

Porro utraque corona Doctorum et Pastorum ingens erit et eximia. *Primo*, quia respondebit ingentiorum charitatum, quo non solum suam, se et plurimorum aliorum animas salvare et perficere satagerunt.

Secundo, quia respondebit zelo quo regnum et gloriam Dei propagarunt: cujus ergo major fuerit zelus et labor, ejus pariter major erit gloria et laurea.

Tertio, quia gloria subditorum erit gloria Pastorum: tot ergo Pastores sancti habebunt coronas, quot erunt coronae subditorum quos ad salutem perduxerunt, juxta illud S. Pauli, I *Thess.* II, 19: « Que est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona Jesum? Nonne vos apud Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus? Vos enim estis gloria nostra et gaudium. » Sic in die iudicii S. Thomas trahet post se Indiam, Andreas Achaiam, Joannes Asiam, Paulus universum mundum, ait S. Gregorius, hom. 17 in *Evang.*: quae sane ingens erit gloria et corona. Sic in Vita sanctae Aldegundis legitimus, eidem apparuisse S. Aman-dunum stipatum magna multitudine Sanctorum a se conversorum, inter quos ipse quasi gigas eminebat et statura et gloria; omnes vero in eum quasi magistrum et parentem respiciebant, eique suas coronas acceptas ferebant.

Quocirca vocatur haec corona gloriae: « corona, » quia datur quasi premium pascenti, bravium certanti, merces laboranti; « gloriae, » *primo*, id est gloriosa. *Secundo*, « gloriae, » quia non ex rosis, vel gemmis, sed ex variis gloriae caelestis dotibus contextitur. *Tertio*, « gloriae, » id est magnificentiae, majestatis, splendoris divini, *g. d.* Corona haec erit magna, quia faciet ea coronatos filios et heredes regni caelestis, ideoque reges et sacerdotes Dei, juxta illud *Apocal.* V, 10: « Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram; » et *Sapient.* VI, 17: « Accipiet regnum decoris et diadema speciei de manu Do-

22

ni. » Unde per hypallagen « corona gloria » accipi potest pro gloria coronæ, id est, gloria regni, vel « gloria coronæ, » id est, undique coronans, ambiens, ornans et beans sanctum Pastorem. Quarto, « glorie, » quia est et corona « gratiæ » in hac vita, cui in futura ex æquo respondebit corona gloria, juxta illud *Psalm. xx, 4*: « Prevenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso, » in quæ verba S. Bernardus, *serm. 39* inter parvos: « Triplex, inquit, nobis necessaria est benedictio, præveniens, adjuvans et consummans: prima misericordia, secunda gratia, tertia gloria. Prevenit misericordia conversionem, adjuvat gratia conversationem, perficit gloria consummationem. » Et S. Dionysius, *Eccles. Hierarch.*, cap. 11: « Dominus, ait, certantibus præmia proponit ut Deus; leges autem certaminis tulit ut sapiens, præmiaque vincibilium decora constituit et pulcherrima; ac, quod est profecto divinitus, ipse ut est summe clemens et bonus, in suis bellatoribus vincit, dum a illis habitans pro illorum salute et victoria adversus mortis et corruptionis imperium pugnat. »

5. SIMILITER, ADOLESCENTES, SUBDITI ESTOTE SENIORIBUS. — Per *adulescentes* græce *νεώτεροι*, id est *juniores*, accipe per catachresin quoslibet inferiores et subditos. Quia enim senes ob sapientiam præcesse et regere solent, juniores vero subdi et regi, hinc senes vocantur superiores, juniores subditi. Unde a senibus senatus appellatus est. Præcipue vero per *adulescentes* accipe Clericos inferiorum Ordinum, ut Diaconos, Lectores, Exorcistas: hos enim decet præ omnibus subdi senioribus, græce *πρεσβυτέρους*, id est *sacerdotibus*. Sicut enim paulo ante jussit Presbyteros non dominari in cleris, id est Clericos minores et juniores: sic vicissim hos monet ne contra Presbyteros insolentent, sed eis se subdant. Ita Caletanus, *Salmeron*, Arias et alii. Hoc enim exigit debita subordinatio, ordoque hierarchicus. Idem paulo post S. Petrum monuit S. Ignatius, *epist. 7 ad Tarsenses*: « Presbyteri, ait, subjecti estote Episcopo, Diaconi Presbyteri, populus Presbyteris et Diaconis. Qui hoc ordinis decorum servaverint, pro eorum animabus ego libens meam commutavero. » Et ad *Smyrneses*, *epist. 10*: « Omnia igitur vestra decenti ordine perficiantur: laici Diaconis subdiantur, Diaconi Presbyteris, Presbyteri Episcopo, Episcopus Christo, ut ipse Patri. »

Denique par est ut quilibet adulescentes reverentur seniores, et ab eis dirigere sinant. Canities enim venerabilis est, tum ob experientiam et sapientiam, tum ob moderationem passionum, quæ in juvenibus ob copiam sanguinis et caloribus ebullit et viget, juxta illud *Ecclesi. vi, 33*: « In multitudine Presbyterorum prudentium sita, et sapientie illorum ex corde conjungere, ut omnem narrationem Dei possis audire. » Unde S. Ambrosius, *lib. De Viduis*: « Vicina est lapsibus adulescentie, ait, ~~et~~ variarum ætatis cupiditatum fer-

vorem calentes inflammantur. » Quocirca idem, *lib. 10mo, cap. xvii*: « Bonorum, ait, adulescentium est Dei timorem habere, deferre parentibus honorem, habere senioribus reverentiam, castitatem fieri, non asperrari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiam, quæ ornamenta sunt minoris ætatis. Ut enim in senibus gravitas, in juvenibus alacritas, ita in adulescentibus verecundia, velut quadam dote commendatur nature. » Idem viderunt et sanxerunt Philosophi. Diogenes adulescenti erubescenti ideoque turbato: « Bono, ait, esto animo, o fili, istiusmodi est tinctura virtutis. » Ita Laetius in ejus Vita. Demetrius Phalereus admonere adulescentes, ac reverentur seipsum, in via obvios, in solitudine revererentur seipsum. » Ita Laetius, *lib. V, cap. v*. Socrates hortabatur juvenes ut hæc tria haberent, « in animo prudentiam, in lingua silentium, in vultu verecundiam, » ait Maximus, *serm. 41*.

OMNES AUTEM INVICEM (Græca addunt *ἑαυτοῖς*, id est *subordinati*, eo scilicet ordine quo jam dixit: « Adulescentes subditi estote senioribus ») HUMILITATEM INSINUATE. — Videtur legisse interpret *ὑποτάσσασθε*, id est *insinuate*; *κατα* enim est *sinus*. « Insinuate » ergo, id est, « in sinu habete, » puta in animo et corde promptam ac paratam, ut illico aliis eam offeratis et exhibeatis. Ita Glossa et Hugo. Secundo et potius, humilitatem invicem « insinuate, » id est, in sinum alterius mutuo ingerite, ut alterius animi sinum subeat et penetret, eumque vobis et Christo conciliet, ac ad rependam humilitatem et charitatem provocet. Sic enim oratores in exordio utuntur insinuatione, qua sese in auditorum animos insinuant, eosque sibi conciliant, ut avidè et cupide ea quæ dicturi sunt, audiant et excipiant. « Insinuat, ait Cicero, *lib. 1 De Invent.*, est oratio quadam dissimulatione et circutione obscure subiens auditoris animum, » et, ut Servius in *XI Æneid.*, « est callidus et subtilis aditus ad persuadendum. » Talis insinuatio Christianis « humilitas, quæ omnes sibi demeretur et devin. » Sic Lucretius, *lib. VI*, ait: « Sol æstum insinuat pro septa domorum. » Sic Propertius, *lib. III, eleg. 9*, ait Cæsarem opem insinuare, id est, in sinum immittere. Sic mare per sinum terræ sese insinuat. Sic assentator insinuat se in animum principis.

Verum Græca passim habent *ὑποτάσσασθε* (pro quo Regia legunt *ὑποτάσσασθε*, eodem sensu), quod primo verbi potest, *innodate et arcte*, seu nodis illigatam tenere. Hesyehus enim in Lexico vertit *δένει*, id est *innodatus*, illigatus: ita Vatablus, Hesselius et alii; unde Tigurina vertit, *humilitatem animi vobis inflexam habete; Pagninus, illigatam habete*. « Non enim in veste aut colli depressione, aut vocis submissione, sed in animi constantia humilitas sita est, » ait Nazianzenus, *orat. 13. Secundo*, verbi potest, *amplectimini, induite, involvite, ornate vos*. Nam et Hesyehus vertit, *κολικασθε*. Ita (Eumenius: « Humilitatem, ait, omni ex parte complectimini,

ateque undique amirci et involvi videamini. » Quod Noner acute et apposite vertit, *insinuate*, a sinu non pectoris, sed vestium. Sic enim vocatur vestis sinuosa, quæ multas habet plicas et sinus, de quibus Ovidius, *lib. Metamorph.*:

..... Tremula simulatæ flamme vestes,

id est formantur, rugantur, vel in sinus colligantur. Et Statius, *lib. X Thebaid.*, ait, « chlamydem insinuatam implere re aliqua. » Hinc et sinus vocatur velum navis, quod ventis flantibus curvatur et sinum facit. Unde Ovidius:

Plenaque curvato pandere vela sinu.

Et Virgilius, *V Æneid.*: « Obliquatque sinus in ventum. »

Dicit ergo S. Petrus: « Humilitatem invicem » *ὑποτάσσασθε*, id est, *involvite et insinuate*, ut sicut in veste plica una et sinus unus insinuat sese alteri, et hic alteri et alteri continuo, itaque pulchre vestem sinuosam, et per sinus eleganter deductam et compositam efficit: ita pariter faciant et Christiani, unus alteri per humilitatem quasi sinum, in sinum alterius se insinuet, et hic alteri et alteri continuo; ita omnes unam quasi Ecclesiæ vestem sinuosam, connexam, ordinatam, compositam, elegantem efficiant, quæ et fidelium animos recreabit, et infidelium animos alliciet, ut eidem sese inserere et Christiani fieri cupiant. Unde Syrus vertit: *Circumamicti estote mansuetudine animi, unus erga alium*. Dixerat enim S. Petrus Presbyteros non debere dominari in cleris, id est, Clericos æque ac laicos, hos vero quasi adulescentes et minores debere se subdere Presbyteris. Jam modum id præstandi utrisque præscribit, scilicet humilitatem, si illam tam Presbyteri junioribus ad eos se dimittendo, quam juniores Presbyteris se subdendo, exhibeant et insinuent. Sic enim utrique conflabunt unam quasi Ecclesiæ vestem, unumque syrma ex variis plicis et sinibus eleganter compositum. Sicut enim plica exstant sive exterior, plicæ depressiori vel interiori se apposite accommodat et insinuat, ac vice versa interiori exteriori: sic pariter humilitas facit, ut superior inferiori se accommodet et insinuet, et vicissim inferior superior; itaque omnes confluent unam elegantem concordie, pacis et charitatis cycladem. S. Petro succinit S. Paulus, *Philipp. II, 2*: « Implete, ait, gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes idipsam sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitantes. » Humilitas enim superiores coordinat inferioribus, et hos subordinat superioribus.

Humilitas ergo est parens ordinis, concordie, pacis, charitatis, etc. « Humilitas, ait Cassianus, *Collat. XV, cap. vii*, est omnium magistra virtutum, ipsa est cælestis ædificii firmissimum fundamentum, ipsa est donum proprium atque ma-

gnificum Salvatoris; » et S. Basilius in *Constitut. monast.*, cap. xvii: « Humilitas, ait, est tutissimum virtutum omnium thesaurus. » Idem, sermone *De Abdic. rerum*: « Humilitas, ait, est sagena quæ omnes virtutes complectitur. » S. Hilarius in *Psalm. cxviii*, littera *Res*, docet in humilitate mandatorum caput et summam omnium consistere. « In humilitate, ait, docuit (Christus) omnia fidei nomina et præmia contineri. » Idem in *Psalm. cxxx*: « Tenendus, ait, humilitatis et altitudinis modus est, ut corde humiles, sensu vero et anima sinus excoeli. » S. Leo, *serm. 7 De Epiphania*, nervose: « Tota, ait, Christianæ sapientiæ disciplina non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neque in appetitu laudis et gloriæ, sed in vera et voluntaria humilitate consistit, quam Dominus Jesus Christus ab utero matris usque ad supplicium crucis pro omni fortitudine et elegit et docuit. » Et paulo ante: « Tota victoria Salvatoris, quæ et diabolum superavit et mundum, humilitate est concepta, humilitate confecta. » S. Gregorius, *lib. XXIV Moral.*, cap. xviii, vel juxta aliam editionem, cap. xxiii: « Evidentissimum, ait, reproborum signum est superbia, elektorum vero humilitas. » Et S. Athanasius, *De Virginitate*: « Humilitas, ait, in Christo, est superbia in diabolo. » Quocirca S. Gregorius, Bernardus, Cassianus et alii docent humilitatem esse fundamentum virtutum præsertim pacis et charitatis: cujus rei illustrè narrat exemplum Joannes Moschus in *Prato Spirit.*, cap. cxx. Duo, inquit, Episcopi, erant in simulate, unus eorum venit cum clero, procliticque ad pedes alterius, dicens: « Ignosce, domine, servi tui sumus. » Ille hæc humilitate victus: « Tu, ait, meus et dominus et pater es. » Unde infer: « Et vos cum habeatis inimicum, ita facite, et vincetis. Majorem ergo gloriam habet humilis quam rex, quia ab omnibus laudatur. » Similia recenset cap. cxxviii et cxxix.

QUA DEUS SUPERBIS RESISTIT. — « Quoniam excelsus est Dominus, et humilia respiciet, et alta longe cognosceat, » *Psalm. cxxxvii*, 6. Vide dicta *Jacobi IV*, 6, ubi eandem habet sententiam. Notat S. Chrysostomus, *hom. 3 De Verbis Isaie*: non dicit: Deus superbos dimittit, suam ab eis opem gratiamque subducens, sed *ἐνδύναται*, id est *adversatur*, et positive resistit, non quod instructa acie aut pugna Deo sit opus, cum superbo nihil sit infirmius, sed quod toto nutu ei resistat, eum afflet, perdat, annihilat, si velit. Unde S. Ambrosius in *Psalm. cxviii*, octonar. 7: « Quid igitur, ait, hoc peccato potest esse deterius, quod a Dei ceptis injuria? ideoque Scriptura dicit: Dominus superbis resistit; tanquam suæ contumelie impulsator, veluti quoddam suscepti adversus superbiam speciale certamen. »

6. HUMILITATEM IGTUR SUB POTENTI MANU DEI. — S. Jacobus habet, « in conspectu Dei; » est et flex ratio persuadens humilitatem. Quis enim homo, imo miser homuncio, non se humiliter sub ma-

jestate et potentia Dei, qui non tantum sibi, sed et superioribus ac proximis vult nos subdi et humiliari, ut si eis te humiliter, Deo te humiliter: si contra vel super eos te efferas et insoleras, contra et super Deum te efferas? «Humilitas enim, ut ait S. Bernardus, *De Grad. humil.*, est virtus qua quis ex verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit,» ut coram Deo inspicens suam abyssum nihili, peccatorum et miseriarum, dicat cum S. Francisco: «Quis tu, Domine, quis ego? Tu abyssus omnis boni, ego abyssus omnis mali.» Idem, *serm. 16 in Cant.* «Verus humilis, ait, vilis vult reputari, non humilis prædicari: gaudet sui contemptu, hoc solo sane superbum, quod laudes contemnat.» Quis sub potenti manu Dei usque ad infernum non se humiliet, cogitans Deum tribus digitis appendere molem terre; cogitans se in manu Dei esse instar pulicis aut culicis, quem taliter occidat: cogitans se manu Dei ambrisi et contineri, ut eam non possit evadere, eam, inquam, qua alta dejicit, celsa siderat, superbus fulminat, sternitque in tartara, uti fulminavit Luciferum cum tot angelorum millibus, imo millionibus: eam rursum, quæ depressa attollit, humiles extollit ad sidera, imo supra sidera; unde subdit: «Ut vos exaltet,» etc. Quocirca noster Sebastianus Barradius, vir et concionator apostolicus, cuius egregii exstant Commentarii in Evangelia, mortuus et sacro oleo inunctus, rogante P. Rectore, ut quando, teste S. Augustino, *serm. 6, lib. XVII homil.* «pro magno haberi solent verba novissima parentis ituri ad sepulcrum,» ultimum suum monitum valedicens, daret, ait: «Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore tribulationis. Nihil aliud superest consilii. Simus omnes impense humiles, Christum Dominum, Deumque nostrum imitati, qui tota vita unam a se disci voluit humilitatem» et moriens, inclinato capite, emisit spiritum, ut sicut in vita, ita et in morte Christum imitaretur. Ita nostri Conmbricensis in ejus Vita, quam ultimo ejus operi, scilicet *Itinerario filiorum Israel*, præfixerunt.

Porro Cassianus, *lib. IV Instit.*, cap. XXXIX, decem dat signa veræ et germanæ humilitatis: «Humilitas, ait, his indicis comprobatur: primo, si mortificatus in se habeat omnes voluntates; secundo, si non solum actuum suorum, verum etiam cogitationum, nihil suum celaverit seniori; tertio, si nihil sui discretionis, sed iudicio ejus universa committat, ac monita ejus sitiens libenter ansulet; quarto, si in omnibus servet obedientiam, mansuetudinem et patientiæ constantiam; quinto, si non solum injuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibi irrogatam doleat atque tristetur; sexto, si nihil agat, nihil presumat quod non vel communis regula, vel majorum cohortentur exempla; septimo, si omni vilitate contentus sit, et ad omnia se quæ sibi præbentur, velut operarium malum, judicari indignum; oc-

tavo, si semetipsum cunctis inferiore, non superficie prononiet laborum, sed intimo cordis credat affectu; nono, si linguam cohibeat, vel non sit clamorosus in voce; decimo, si non sit facilis ne promptus in risu.»

UT VOS EXALTE, — juxta illud *Proverb. XXIX, 23*: «Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria;» et illud *Psal. XVII, 28*: «Populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis;» et *Job cap. V, vers. 11*: «Qui ponit humiles in sublimi;» et illud Christi: «Omnes qui se humiliat, exaltabitur,» *Lucæ cap. XIV, vers. 11*. Unde Nazianzenus, *orat. 48*: «Christus, ait, suo exemplo docuit extimum ad sublimitatem iter esse humilitatem.» Idem docuit beata Virgo, quæ se vocans ancillam, facta est mater Dei, *Lucæ cap. 1, 38*. Hinc Saul audivit a Samuele: «Nonne cum parvulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es?» in quæ verba S. Gregorius, *lib. XVIII Moral., xx, alias XXI*: «Magnus, ait, mihi fuisti, quia despectus tibi: sed nunc quia magnus tibi es, factus es despectus mihi.» Humilitas ergo est scala Jacob, quæ homines e terra in cælum exaltat.

IN TEMPORE VISITATIONIS, — quod scilicet Deus vos visitabit, ut vestram humilitatem remuneretur, vosque exaltet sive in hac vita, sive in futura. *Visitatio* non est in Græco, sed intelligitur: *visitatio* enim significat occasionem, opportunitatem, tempus commodum, quod est tempus visitationis. Unde Syrus vertit, *in tempore congruo*; Tigurina, *cum erit opportunum*; Pagninus, *in tempore opportuno*, juxta illud *Psal. IX, 10*: «Adjutor (Deus) in opportunitatibus, in tribulatione;» et *Psal. XXX, 46*: «In manibus tuis rotes meæ;» Hebraice, *tempora mea*; Chaldaice, *tempora redemptionis meæ*. Vide de hac visitatione dicta cap. II, vers. 12.

7. OMNEM SOLLICITUDINEM VESTRAM PROJICIENTES IN EUM, — id est projicite; Hebraei enim utuntur participii loco indicativi, quia eo carent. Aut potius projicientes refer ad humiliamini, q. d. humiliamini sub potenti manu Dei humiliter projiciendo in eum omnem sollicitudinem. Sic enim ostenditis vos humiliter de vobis sentire, et sublimiter de Deo, si vobis diffisi, fisisque Deo, in ipsum omnes curas, angores et sollicitudines resignetis. Ita enim ipso facto testabimini vos tam esse infirmos, ut iis providere non possitis; Deum vero tam esse potentem, providum et benignum, ut iis omnibus quasi pater illico provisurus sit. Sic Christus vetat Christianos esse sollicitos de victu, vestitu, etc. *Matth. VI*; ubi S. Hieronymus: «A cura, ait, non penitus liberamur (quæ solet *σπουδή*, id est, honestum studium appellari), sed præcipitur ne solliciti simus.» Non ergo vetat *σπουδή*, id est, moderatam curam, uti voluit Anabaptistæ, qui desides a Deo solo sibi omnia in eum ingerenda putant, sed *μέριμνα*, id est, anxiam et nimiam sollicitudinem; *μέριμνα* enim dicitur *μέ-*

τὸ μέριμνα τὸν νοῦν, quod mentem dividat, discruciet et quasi dissecat. Ita Psaltes, *Psal. XXXIX, 18*: «Dominus, ait, sollicitus est mei,» ubi S. Augustinus legit, *Dominus curam habebit mei*: «Qui habuit, ait, tui curam antequam esses, quomodo non habebit curam, cum jam hoc es quod voluit ut esses? Jam enim fidelis es, jam ambulans in via justitiæ, etc.; nusquam tibi deest, tu illi noli deesse, tu tibi noli deesse;» et Paulus *Philipp. cap. IV, vers. 6*: «Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, etc., petitiones vestre innotescant apud Deum.» Et Abraham Isaaco roganti ubi esset victima, respondit: «Deus providebit tibi victimam holocausti, fili mi,» *Genes. XXII, 9*. Unde mons in quo immolandus erat Isaac, vocatus est Moria, id est visionis, providentiæ et provisionis Dei; sicut ergo infantes non sunt solliciti, sed omnem sollicitudinem rejiciunt in sinum matris, in quo recombunt et quiescunt: ita faciat et fidelis cum Deo, qui nobis pater est et mater. Nam quod Josue dictum est a Deo cap. I, vers. 5: «Non te deseram, neque derelinquam,» cuius fidelis et justo dictum est. Dicit ergo fidelis in quavis tribulatione, egestate, angustia, Deo: «De ventre matris meæ Deus meus es tu; in te projecit sum ex utero,» *Psal. XXII, vers. 10*. Et illud *Psal. CXXII, 2*: «Sicut oculi ancille in manibus domine suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.» Nam, ut ait S. Ephrem, *serm. De fide*, tom. I: «Deus qui curat morbos animi, etiam corporis curabit.»

Aluditi S. Petrus, imo citat *Psal. LIV, 23*: «Jaeta cogitatum tuum in Domino;» ubi Septuaginta vertunt, *Επισηψεν ἡνὶ τὸν Κύριον τὸν μέριμνα αὐτοῦ*, quæ verba hic in Græco usurpat S. Petrus: *μέριμνα* enim est cura, sollicitudo, anxietas. Hebr. est *יְהָבָה* *iehabcha*, quod Chaldaeus vertit, *jaeta in Domino spem tuam*; S. Hieronymus, *charitatem tuam*, quasi *יְהָבָה* *iehab* positum sit pro *יְהָבָה* *ahab*, id est dilexit, charum habuit; Pagninus, *domum tuam*, vel, *quod deest tibi*; Vatablus ex significatione Syra vel Arabica, *sarcinam tuam*, vel *pondus tuum*, omne scilicet quod te premit et gravat, vel angit et cruciat. Alii «onus tuum,» scilicet negotia tua, sollicitudines, ærumnas, eventus, pericula: de his enim proprie agit Psaltes. Radix *יְהָבָה* *iehab* significat affectum postulantis. Unde Pagninus in Lexico vertit, *era*, q. d. Projice in Deum omne tuum *era*, id est, quidquid tibi sollicitudinem, aviditatem et preem anxiam movet et elicit. Quocirca Septuaginta et S. Petrus vertunt *μέριμνα*, id est «curam» et sollicitudinem.

QUI IPSI EST CURA DE VOBIS. — Psaltes, *Psal. LIV, 23*, habet, «et ipse te entriet;» Hebr. *יְהָבָה* *iehabchelecha*, id est sustentabit, perficiet, curabit te. Notat S. Bernardus, *serm. 68 in Cant.* Non dicit, ait, S. Petrus: «Ut sit ipsi cura de vobis;» sed: «Quia ipsi est cura de vobis, aperte monstrans, Ecclesia Sanctorum non modo quoniam dilecta, sed quod prius dilecta fuerit, q. d. Intendite illi,

quia ipse intendit vobis.» Unde idem ait in *Psal. XC, serm. 9*: «Ut quid si hæc sapimus, ut quid cunctamur abjicere omnino spes miseræ, vanae, inutiles, seductorias, et huic uni tam solide, tam perfectæ, tam beatæ spei tota devotione animi, toto fervore spiritus inlaerere?»

Ratio est prima, quia Deus uti est creator, ita est et conservator, ac provisor et curator suarum creaturarum, presertim fidelium et justorum. Illos ergo est eorum res, onera, molestias et curas regere, curare, moderari,isque providere. Hoc enim exigit suavis et efficax ejus providentia. Unde S. Augustinus, *III Confess.*, XI: «O tu bone, ait, Omnipotens, qui sic curas unumquemque nostrum, tanquam solum cures, et sic omnes tanquam singulos.»

Secunda, quia id meretur fides, spes et confidentia, qua fidelis in Deo omnia sua reponit, in ejusque sinu recombunt et requiescit, sicut pulli sub alis gallinae. Hæc enim confidentia valde honorat Deum: magnam enim de ejus potentia, fidelitate et ope habet opinionem, quam Deus frustrari non patitur, tum ut suum honorem tueretur, tum ut in se speranti non desit, sed adjut, faciatque eum spei et voti sui compelem, juxta illud *Psal. CXXXII, 16*: «Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum;» et *vers. 18*: «Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos; et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos;» et *vers. 20*: «Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus. Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.» Ita S. Chrysostomus, *homil. 36 ad Romanos* et 69 in *Matth.*: «Ne cures, ait, tua, sed ea Deo permitte; nam si satagis, tanquam homo satages: si vero dimittas, Deus providebit, etc. Ut igitur eorum magnam gerat providentiam, ipsi soli omnia committe. Si vero et ipse, spiritualibus omissis, ea tractaveris, non multam eorum ipse curam geret. Ut ergo et hæc tibi bene disponantur, et omni cura libereris, contemne secularia: sic enim et cum cælis terram habebis, et futura consequeris bona.» Hinc ex adverso de sollicitis dicitur *Proverb. XI, 7*: «Expectatio sollicitorum peribit.»

Tertia, quia fidelis fideliter servit Deo; unde Deus qui fidelitate et liberalitate se vincit non patitur, fideliter res ejus omnes curat et dirigit. Deus ergo a nobis tantam posse sollicitudinem obsequii sui, ac pro mercede cæteras omnes sollicitudines in se suscipit, juxta illud *Michæ cap. VI, vers. 8*: «Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: utique facere judicium et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo;» et illud *Deut. XXXII, 3*: «Dilexit populos: omnes Sancti in manu ejus sunt;» et *Ecclesi. XXIV, 17, 18, 19, 20*: «Timentis Dominum beata est anima ejus. Ad quem respicit, et quis est fortitudo ejus? Oculi Domini super limentes eum, protector potentia,